

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ
THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW;
HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL SCIENCES

УДК 340.15: 347.734«19/20»

DOI: 10.26565/2075-1834-2019-28-02

**ПРАВОВА ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЩОДО РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ
ЦЕРКВИ В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ НАПРИКІНЦІ XVIII –
У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.**

Гавриленко О. А.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного
і європейського права

Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

м. Харків, 61022, майдан Свободи 4,

e-mail: o.gavrylenko@karazin.ua

orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5554-4919>

АНОТАЦІЯ: статтю присвячено дослідженню правової політики царату, спрямованої на обмеження впливу католицької церкви на населення українських земель та зміцнення позицій російської православної церкви, що виступала опорою самодержавства.

Звернено увагу на те, що відправним пунктом у законодавчому обмеженні прав католиків став 1794 р., коли Катериною II було видано розпорядження, яким православ'я де-факто проголошувалося державною релігією. Влітку 1796 р. місцеві органи влади зобов'язали священнослужителів католицької церкви скласти присягу на вірність Російській імперії. Було здійснено низку заходів, спрямованих на обмеження земельних володінь католицьких монастирів.

Зауважено, що в подальшому низкою царських указів було докладно регламентовано організаційні засади управління церковними закладами, повноваження архієпископа та єпископів, монастирських настоятелів, а також пересічних монахів. Для католицьких монахів було обмежено свободу пересування. Їм категорично заборонялося не лише переходити з однієї єпархії до іншої, але й відлучатися з однієї навіть тимчасово без крайньої монастирської необхідності і лише з особистого дозволу архієрея. Священникам суворо заборонялося у проповідях зачіпати питання політичного характеру, насамперед тих, що стосувалися діяльності російського уряду.

Наголошено, що протягом кінця XVIII – першої половини XIX ст. імперський уряд виявляв постійне прагнення до максимального обмеження впливу католицької церкви на населення українських земель, особливо тих, де її прихильники становили значний відсоток. При цьому влада не надто переймалася питаннями забезпечення свободи віросповідання тих підданих, релігійні погляди яких були відмінними від офіційної православної ідеології держави. Для царату доцільність русифікації полягала в її відповідності завданням забезпечення національно-державної безпеки у її імперському розумінні. Для самодержавства католицькі конфесіонали вбачалися такою силою, яка могла становити потенційну загрозу відтягуючи від православної церкви тих, хто колись відійшов від католицизму, що могло породити у майбутньому заворушення, насамперед, серед населення Правобережжя. Саме цим, значною мірою, і можна пояснити політику царату, спрямовану на зміцнення позицій російської православної церкви, що виступала опорою самодержавства, а у перспективі – на створення монорелігійного простору на усій території України.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: правова політика, правовий статус, римо-католицька церква, законодавство, Російська імперія, українські губернії, Правобережна Україна, свобода віросповідання.

ПРАВОВАЯ ПОЛИТИКА РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ ПО ОТНОШЕНИЮ К РИМО-КАТОЛИЧЕСКОЙ ЦЕРКВИ В УКРАИНСКИХ ГУБЕРНИЯХ В КОНЦЕ XVIII – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX В.

Гавриленко А. А.,

доктор юридических наук, профессор,
профессор кафедры международного
и европейского права
Харьковского национального университета
имени В.Н. Каразина,
г. Харьков, 61022, площадь Свободы, 4,
e-mail: o.gavrylenko@karazin.ua
orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5554-4919>

АННОТАЦИЯ: в статье исследованы особенности правовой политики царизма, направленной на ограничение влияния католической церкви на население украинских земель и укрепление позиций русской православной церкви, выступавшей опорой самодержавия.

Обращено внимание на то, что отправным пунктом в законодательном ограничении прав католиков стал 1794 г., когда Екатериной II было издано распоряжение, которым православие де-факто провозглашалось государственной религией. Летом 1796 г. местные органы власти обязали священнослужителей католической церкви принести присягу на верность Российской империи. Был осуществлен ряд мероприятий, направленных на ограничение земельных владений католических монастырей.

Отмечено, что в дальнейшем рядом царских указов были подробно регламентированы организационные основы управления церковными учреждениями, определены полномочия архиепископа и епископов, монастырских настоятелей, а также рядовых монахов. Для католических монахов была ограничена свобода передвижения. Им категорически запрещалось не только переходить из одной епархии в другую, но и отлучаться с места постоянного пребывания даже временно без крайней монастырской необходимости и только с личного разрешения архиерея. Священникам строго предписывалось в проповедях не затрагивать вопросы политического характера, прежде всего тех, которые касались деятельности российского правительства.

Отмечено, что в течение конца XVIII – первой половине XX в. имперское правительство проявляло постоянное стремление к максимальному ограничению влияния католической церкви на население украинских земель, особенно тех, где ее сторонники составляли значительный процент. При этом власти не слишком беспокоились об обеспечении свободы вероисповедания тех подданных, религиозные взгляды которых были отличными от официальной православной идеологии государства. Для царизма целесообразность русификации заключалась в ее соответствии задачам обеспечения национально-государственной безопасности в ее имперском понимании. Для самодержавия католические конфессионалы виделись такой силой, которая могла представлять потенциальную угрозу оттягивая от православной церкви тех, кто когда-то отошел от католичества, что могло породить в будущем беспорядки, в первую очередь, среди населения Правобережья. Именно этим в значительной степени и можно объяснить политику царизма, направленную на укрепление позиций русской православной церкви, выступавшей опорой самодержавия, а в перспективе – на создание монорелигиозного пространства на всей территории Украины.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: правовая политика, правовой статус, римско-католическая церковь, законодательство, Российская империя, украинские губернии, Правобережная Украина, свобода вероисповедания.

LEGAL POLICY OF THE RUSSIAN EMPIRE RELATING TO THE ROMAN CATHOLIC CHURCH IN THE UKRAINIAN PROVINCES AT THE END OF XVIII – THE FIRST HALF OF XIX CENTURY

Havrylenko Oleksandr,

Doctor of Science (Law), Full Professor,
Professor at the Department of International and European Law
V.N. Karazin Kharkiv National University,
Kharkiv, 61022, 4 Svoboda Square,
e-mail: o.gavrylenko@karazin.ua
orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5554-4919>

ANNOTATION: the article is devoted to the study of the tsarist legal policy aimed at limiting the influence of the Catholic Church on the population of Ukrainian lands and strengthening the position of the Russian Orthodox Church, which supported the autocracy.

Attention is drawn to the fact that the starting point in the legislative restriction of the rights of Catholics was in 1794, when Catherine II issued an order declaring Orthodoxy de facto proclaimed state religion. In the summer of 1796 the local authorities obliged the clergy of the Catholic Church to swear allegiance to the Russian Empire. A number of measures were taken to limit the land holdings of Catholic monasteries.

It was noted that in a number of royal decrees, the organizational foundations of the management of church establishments, the authority of the archbishop and bishops, monastic overlords, and ordinary monks were regulated in detail. Freedom of movement was restricted for Catholic monks. They were strictly forbidden not only to move from one diocese to another, but also to leave one temporarily without extreme monastic necessity and only with the personal permission of the bishop. The priests were strictly forbidden from touching the sermon on political issues, especially those concerning the

Russian government.

It is emphasized that during the late 18th - first half of the 20th century, the imperial government has shown a constant desire to limit to a maximum the influence of the Catholic Church on the population of Ukrainian lands, especially those where its supporters made up a large percentage. At the same time, the authorities were not too concerned with the freedom of religion of those subjects whose religious views were different from the official Orthodox ideology of the state. For Tsar, the expediency of Russification consisted in its conformity with the task of ensuring national-state security in its imperial sense. For autocracy, the Catholic denominators saw such a force that could pose a potential threat by distracting from the Orthodox Church those who had once departed from Catholicism, which could give rise in the future to unrest, primarily among the population of the Right Bank. This is, to a large extent, the explanation of the tsarist policy aimed at strengthening the position of the Russian Orthodox Church, which was the pillar of the autocracy, and in the future - to create a mono-religious space in the whole territory of Ukraine.

KEY WORDS: legal policy, legal status, Roman Catholic Church, legislation, Russian Empire, Ukrainian provinces, Right-Bank Ukraine, freedom of religion.

Події, що відбуваються в Україні протягом останніх років знову надзвичайно актуалізували проблеми відносин між державою та церквою, досягнення міжконфесійного миру та злагоди, єдності спільних духовних цінностей. Більшість служителів церкви усвідомили необхідність відмови від руйнівної міжконфесійної конфронтації та здійснення спільної діяльності. На практиці ця тенденція до взаєморозуміння найяскравіше виявилася в участі духовних осіб, що належать до різних конфесій, у волонтерському русі, спробах запровадити душпастирство в українській армії та інших силових структурах тощо. Сучасна українська держава підтримує такі намагання та намагається сприяти залагодженню міжконфесійних протистоянь, що мають досить глибоке коріння не лише у релігійно-догматичному, але й у національному, та історичному контекстах. Для вирішення наявних протиріч варто усвідомити позитивний та негативний досвід відносин між конфесіями, а також між церквою та державою, і зробити на цьому підґрунті необхідні висновки.

Одним з болючих питань державно-церковних відносин кінця XVIII – першої половини XIX ст. було питання щодо правової політики держави по відношенню до Римо-католицької церкви в українських землях, приєднаних до Російської імперії. Безперечно, до розгляду цієї проблеми раніше побіжно зверталися як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Серед них – Ю. Білоусов, Ю.М. Поліщук, Н.О. Щербак, Л.А. Спічаков, Д.А. Толстой, А.А. Кир'янов та ін. Але спеціально до висвітлення, насамперед на основі аналізу нормативних джерел, правової політики щодо римо-католицької церкви в українських губерніях Російської імперії у зазначений період автори не зверталися.

Нині під правовою політикою розуміють специфічну міжгалузеву правову категорію, яка визначає базовані на загальних та специфічних закономірностях розвитку національної правової системи принципи, стратегічні напрямки та шляхи створення і реалізації правових норм, спрямована на зміцнення режиму законності та безпеки, формування у громадян розвиненої правової культури, здатності використовувати правові засоби для задоволення своїх інтересів, захисту прав та свобод, і одночасно є статичним елементом правової системи [1, с. 13].

Аналізуючи імперську церковну політику, яку здійснював російський уряд на українських теренах, Т. Г. Андрусяк наголошував, що її основним змістом були «централізаторські, нівеляційні зусилля самодержавства, спрямовані на витворення єдиної спільноти підданих, до того ще й вірних однієї церкви – одержавленої російської православної церкви» [2, с. 115]. Особливо гостро проблема постала на Правобережжі. Ще до розділів Польщі, здійснених у 1772, 1793 та 1795 рр. сусідніми з Річчю Посполитою державами: Австрією, Прусією та Російською імперією, у «вічному» російсько-польському трактаті від 13 (24) лютого 1768 р. гарантувалося, що жодних утисків на теренах імперії католицька церква, та населення, що сповідає цю релігію, не зазнаватиме [3, с. 48]. На початку процесу інкорпорації краю до складу Росії, намагаючись заручитися підтримкою польської шляхти, російський царизм підтвердив її «давні права, вольності та привілеї», а також свободу католицького віросповідання [4, с. 271]. Відправним пунктом у законодавчому обмеженні прав католиків став 1794 р., коли Катериною II було видано розпорядження, яким православ'я у «південно-західних губерніях» де-факто проголошувалося державною релігією, а особам, що сповідали католицизм, (як і греко-католикам) заборонялося чинити будь-які перешкоди бажаючим перейти до православної віри. У секретному рескрипті такі дії кваліфікувалися як карний злочин [5, с. 168-169]. Влітку 1796 р. місцеві органи влади зобов'язали священнослужителів католицької церкви скласти присягу на вірність Російській державі. Було здійснено низку заходів, спрямованих на обмеження земельних володінь католицьких монастирів. Дозволялося залишити не більше 30 десятин польової землі на монастир. Усі «лишки» мали бути передані до казни [4, с. 273-274]. Ця політика, спрямована на обмеження організаційних можливостей католицької церкви тривала й надалі.

Після смерті Катерини II її наступник Павло I 18 березня 1797 р. видав маніфест «Про вільне віросповідання, про незалучення у приєднаних від Польщі губерніях людей з грекоросійської віри до католицької та про неутиск свободи тим, хто сам від інших сповідань до православної церкви

приєднатися побажають» [3, с. 149-150]. В ньому монарх покладав на себе зобов'язання «забезпечити кожному сповідання віри, якої він дотримується», а також усіма можливими заходами оберігати «грекоросійську православну віру, яка сповідається нами самими і природними російськими підданими». Але насправді у ньому йшлося не стільки про те, щоб забезпечення свободи віросповідання, скільки про унеможливлення переходу від православ'я до католицького чи греко-католицького віросповідання [3, с. 150].

На це ж було спрямовано й сенатський указ від 4 березня 1798 р. «Про здійснення священниками римського віросповідання у випадку вінчання шлюбів, де одна особа буде грекоросійського сповідання, а друга – іншої релігії, попередніх з російськими священниками зносин», де римокатолицьким священникам приписувалося не вінчати такі пари «у противність прийнятих греко-російською церквою правил...», щоб тим не подати приводу до соблазну» тим, хто дотримується православної віри [6, т. 24, № 18416]. 12 січня 1799 р. останню норма була замінена на більш жорстоку сенатським указом «Про незалучення до римо-католицької віри тих, хто сповідає інші християнські закони» [6, т. 25, № 18818].

Було здійснено й реформу церковного управління. Іменним царським указом, даним Сенату 28 квітня 1798 р. запроваджувалося шість діоцезій (єпархій Римо-католицької церкви), які поділялися на (архієпископство Могилевське, що охоплювало Київську та Білоруську губернії, єпископства Луцьке, Кам'янецьке та ін.). При цьому наголошувалося, щоб «духовні (особи – О.Г.) римської віри, що перебувають в імперії нашій, без дозволу верховної влади не мали жодних відносин поза межами нашими, не посилали прибутків за кордон без волі нашої і у випадку отримання Були або послань від Папи, щоб архієпископ та єпископи надавали їх на розгляд наш» [7, с. 112-114]. За рік, 29 квітня 1799 р., це ще раз було підтверджено іменним указом царя «Про нездійснення виконання за папськими булами без височайшого затвердження» [6, т. 25, № 1949].

3 листопада 1798 р. набув чинності «Регламент для церков та монастирів римо-католицького сповідання в Російській імперії» [3, с. 162-166]. Ним було докладно визначено організаційні засади управління церковними закладами, повноваження архієпископа та єпископів, монастирських настоятелів (суперіорів), а також пересічних монахів. Для католицьких монахів було обмежено свободу пересування. Їм категорично заборонялося «не лише переходити з однієї єпархії до іншої, але й відлучатися з однієї навіть тимчасово без крайньої монастирської необхідності» і лише з особистого дозволу архієрея [3, с. 165]. Окремою статтею священникам суворо заборонялося «говорити на кафедрі або видавати твори щодо справ політичних, насамперед тих, що мають відношення до вітчизняного правління» [6, т. 25, № 18734]. При цьому священнослужителі були обмежені у можливості звертатися для вирішення нагальних проблем до світської влади. Надавати пропозиції щодо діяльності, «сполученої з їхнім саном», і подавати проекти до римо-католицького департаменту Юстиц-колегії дозволялося лише архієпископам [6, т. 25, № 18734]. У 1801 р. на розвиток Регламенту було видано «Положення для духовного і церковного уряду римо-католицького закону» [7, с. 206-207].

Для державного керівництва церковними справами було створено Головне управління духовних справ різних віросповідань, яке у подальшому, в 1811 р., було зрівняно у правах з міністерствами. А 24 жовтня 1817 р. царським указом було створено спеціальне Міністерство духовних справ і народної освіти, що складалося з двох департаментів. Одним з чотирьох відділень Департаменту духовних справ, котрий безпосередньо опікувався релігійними питаннями, було відділення у справах римо-католицького, уніатського і вірменського віросповідань [4, с. 275].

Початок XIX ст. ознаменувався появою цілої низки нормативно-правових актів, які обмежували можливості для розширення кола вірян-католиків. До таких відносилися царський іменний указ Католицькому департаменту Юстиц-колегії від 21 серпня 1801 р. «Про підтвердження усім монастирям і властям, щоб не залучали спокусливими заходами іновірних до своєї віри» [6, т. 26, № 19987], іменний указ, оголошений міністром внутрішніх справ Російської імперії митрополиту римо-католицьких церков від 5 травня 1803 р. «Про припис, щоб під жодним виглядом духовенство католицьке не дозволяло собі робити таких навівань, нібито російський уряд має намір силою обертати у греко-російську віру всіх тих уніатів, які до римо-католицької не пристануть» [6, т. 27, № 20749] та ін.

Водночас, царський уряд у цей час змушений був рахуватися з інтересами римо-католицької церкви, зважаючи на те, що серед колоністів, якими заселялися раніше неосвоєні південноукраїнські землі, було багато її вірян. З огляду на це, привертає увагу іменний указ від 17 жовтня 1803 р., даний одеському градоначальнику Дюку де Рішельє «Про поселення на околицях Одеси та в інших місцях губерній Херсонської, Катеринославської і Таврійської колоністів, що прибули з Німеччини», де у ст. 6 спеціально наголошувалося на відправленні до місць розселення прибулих католицьких та лютеранських священників [6, т. 27, № 20998].

В подальшому держава також постійно втручалася до справ католицької церкви, регулюючи найрізноманітніші, часом навіть найдрібніші, питання церковного життя. Саме на це, наприклад, було спрямовано сенатський указ від 9 листопада 1803 р. «Про усунення різних безладів в управлінні католицької церкви та про дослідження, які католицькі духовні особи та на які достоїнства мають

привілеї, підтверджені височайшою владою». Цим указом вирішувалися питання щодо кадрових переміщень духовних осіб та розмежування їхньої компетенції, щодо монастирських прибутків та видатків, щодо розгляду окремих питань церковного життя римо-католиків генерал-прокурором тощо [6, т. 27, № 21033].

Окрім того, іменним указом від 13 грудня 1803 р., оголошеним державним канцлером митрополиту римських церков у Росії «Про якнайсуворішу заборону усім громадам та окремим мешканцям римо-католицького сповідання мати безпосередні зносини з римським двором», особам приписувалося, щоб «жоден єпископ чи священник, жоден підданий римо-католицького сповідання, якого б звання не був, не міг, не піддаючися усій суворості законів, вступати в будь-які зносини під будь-яким приводом з римським (папським – О.Г.) двором або іншою владою, поза межами (Російської імперії – О.Г.) постановленою» [6, т. 27, № 21078]. Цар висловлював обурення, що, незважаючи на усі неодноразові заборони, багато громад та приватних осіб усе ж мають зносини з папським двором та його послами, та наголосив на тому, що держава буде здійснювати пильний нагляд за дотриманням цих заборон. Відтепер усі такі зносини повинні були здійснюватися виключно через призначеного російським імператором міністра. Католицькому митрополиту категорично заборонялося у випадку отримання ним папської булли, декрету або настанови з будь-яких питань, одразу ж передати документ до імператорського міністерства, зберігаючи будь-яку інформацію про нього у суворій таємниці [6, т. 27, № 21078].

У 1810 р. було здійснено реформу церковного управління – 25 липня створено підконтрольне Сенату Головне управління духовних справ іноземних вірувань, що являло собою вищий орган керівництва справами неправославних церков. В цей час держава продовжила здійснювані політику, спрямовану на обмеження прав католицької церкви (так само, як і інших неправославних церков). Так, 21 липня 1810 р. побачив світ сенатський указ «Щодо припису римо-католицькому та уніатському департаментам наглядати, щоб з одного сповідання до іншого не принадували, у прийнятті ж пануючої релігії жодних перепон не чинили» [6, т. 31, № 24305].

Поступово католицьке духовенство усувалося від участі у діяльності судових органів. Аргументуючи це необхідністю припинити «насильства, сварки та бійки» у судах, «в яких замішані бувають люди, що належать до духовного стану» сенат 23 грудня 1812 р. видав указ «Про небуття у межах судах депутатам від римо-католицького духовенства» [3, с. 445-446].

Указ від 14 липня 1819 р. містив заборону римо-католицькому духовенству «будувати свої церкви без потреби». Функції контролю за його дотриманням надавалися губернським адміністраціям. Було запроваджено й обмеження до системи релігійної освіти. Від 1822 р. римо-католицькому духовенству Російської імперії дозволялося отримувати вищу освіту виключно у навчальних закладах, розташованих на її території – у містах Вільно (до 1832 р.), Петербурзі (з 1832 р.) та Варшаві (до 1864 р.) [8, с. 61-63].

У другій чверті XIX ст. церковна політика держави набула ще більш жорстких рис. Новий імператор Микола I. активізував боротьбу з «неправославними церквами та містицизмом» [4, с. 276], а у роки польського повстання 1830 – 1831 рр. запровадив низку заходів, спрямованих на підрив правових, ідеологічних та матеріальних позицій католицької церкви.

10 вересня 1830 р. було видано указ «Про заборону духовенству римо-католицького віросповідання наvertати осіб православного віросповідання до своєї віри» [9, т. 5, № 3908]. Риторика цього акту була жорсткою та виявляла негативне ставлення держави до римо-католиків. У ньому містилася заборона духовенству «терпимой в России» римо-католицької віри «викладати православним духовні треби» або надавати будь-які роз'яснення, що стосуються релігії. Ще категоричніше священникам заборонялося будь-яким чином сприяти бажаним «відступити від православ'я». За порушення цієї норми католицькі священники, визнані винними після «належного розслідування цивільного начальства», мали каратися усуненням з парафії та заборону будь-якої парафіяльної служби. Так само суворо мали каратися й учителі монастирських шкіл, «які дозволяють собі спокушати учнів інших вір до римо-католицької» [9, т. 5, № 3908].

Закріплене «височайшою резолюцією» Положення Комітету міністрів «Про заборону особам греко-російського та уніатського віросповідання наймитувати при католицьких монастирях» від 10 червня 1830 р. [9, т. 5, № 3707] містило тверду вказівку без будь-яких виключень не допускати таких випадків.

Іменним указом від 19 липня 1832 р. «Про скасування деяких римо-католицьких монастирів», оголошеним міністром внутрішніх справ Російської імперії цивільним губернаторам [9, т. 7, № 5506], начебто піклуючись про те, що деякі з них перебували «у розореному стані» через «нерозбірливість у прийомі осіб до монашеського звання» та «надмірне послаблення дисципліни» царським урядом було прийнято рішення ліквідувати низку кляшторів, що розташовані «посеред поселень греко-російських і греко-уніатських», монахи з яких «у парафіях чужого їм сповідання не можуть бути потрібними для жодних духовних треб» [9, т. 7, № 5506]. Внаслідок цього, як зазначає Ю. М. Поліщук, на Правобережжі України було закрито 61 з 86 монастирів (на Київщині – 7, на Поділлі – 19 і на Волині – 35) [4, с. 279-280]. Спочатку їхнє майно було передано до військового відомства, а у 1840 р. земля – до міністерства державних маєтків, а приміщення – до Російської православної церкви.

Водночас, через прагнення ускладнити спілкування католицьких священників між собою, було суттєво обмежено свободу їхнього пересування, навіть у межах імперії. Так, у червні 1830 р. побачив світ указ «Про заходи для запобігання самостійних від'їздів римо-католицьких ченців з Росії до Царства Польського» [9, т. 5, № 3794]. З метою обмеження можливостей для неконтрольованого спілкування католицького духовенства указом вимагалось: а) щоб уряд Царства Польського вжив якнайдієвіших заходів, для того, щоб ніхто з римо-католицького духовництва російського підданства від цього часу «не приймався туди без дозволу російського уряду»; б) щоб особам духовного звання «не видавалися паспорти на виїзд за кордон без відома духовного їх начальства»; в) щоб на прикордонних застатах «ніхто з духовних, які прямують за кодон або з-за кордону, не пропускався без належних видів (документів – О.Г.)» [9, т. 5, № 3794].

Встановлювалися й обмеження ідеологічного та мовного характеру: було скасовано низку великих католицьких свят [10, с. 145], запроваджено обов'язкове вживання у церковному діловодстві російської мови [11, с. 298]. У 1842 р. царський рескрипт зобов'язав розмовляти російською мовою у консисторіях, а в 1843 р. – у семінаріях [4, с. 280].

Таким чином, огляд джерел права та літератури щодо питань державної політики Російської імперії по відношенню до римо-католицької церкви дозволяє дійти висновку, що протягом кінця XVIII – першої половини ХХ ст. російський уряд виявляв постійне прагнення до максимального обмеження впливу католицької церкви на населення українських земель, особливо тих, де її прихильники становили значний відсоток. Білоруський дослідник О. А. Казаченок з цього приводу зауважував: «Для Росії доцільність русифікації полягала в її відповідності завданням забезпечення національно-державної безпеки» [12, с. 12]. При цьому імперська влада не надто переймалася питаннями забезпечення свободи віросповідання тих підданих, релігійні погляди яких були відмінними від офіційної православної ідеології держави. Пізніше, вже наприкінці ХІХ ст., один з апологетів російського православ'я Л. Спічаков писав: «Конфесіонал католицької церкви є такою силою, яка може загрожувати навіть поступовим відторгненням від православної церкви більшості тих, хто приєднався від католицизму, що, само собою розуміється, може породити у майбутньому важливі заворушення серед простого населення Західного краю» [13, с. 22]. Саме цим, значною мірою, і можна пояснити політику царату, спрямовану на зміцнення позицій російської православної церкви, що виступала опорою самодержавства, а у перспективі – на створення монорелігійного простору на усій території України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Железняк Н. А. Поняття державної правової політики та її загальна характеристика. Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». 2003. № 8. С. 8–14.
2. Андрусак Т. Г. Українська правова думка в Галичині (перші десятиліття ХІХ ст.). Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 21: Scripta manent. Ювілейний збірник на пошану Б. Якимовича. Львів : Ін-т українознавства НАНУ, 2012. С. 115-122.
3. Законоположения и правительственные распоряжения до римско-католической церкви в России относящиеся: со времени царей Петра и Иоанна Алексеевичей с 1669 по 1867 год включительно. Составлены в Вильне при управлении главного начальника Северо-Западного края. Вильно : Тип. А. К. Киркора, 1868. 616 с.
4. Поліщук Ю. М. Національні меншини Правобережжя України у контексті етнічної політики Російської імперії (кінець ХVІІІ – початок ХХ ст.). К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 432 с.
5. Смолій В. А. Возз'єднання Правобережної України з Росією. К. : Наук. думка, 1978. 192 с.
6. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 1 : 1649 – 12 дек. 1825. В 45 т. СПб. : Тип. Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1830.
7. Белоголов И. М. Акты и документы, относящиеся к устройству и управлению римско-католической церкви в России. Т. 1 (1762–1825 гг.). Пг., 1915. 483 с.
8. Білоусов Ю. Київсько-Житомирська римо-католицька єпархія : історичний нарис. Житомир : [б. в.], 2000. 314 с.
9. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 2 : 12 дек. 1825 – 28 февр. 1881. В 55 т. СПб. : Тип. Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1830–1884.
10. Щербак Н. О. Національне питання в політиці царизму у Правобережній Україні (кінець ХVІІІ – початок ХХ століття). К. : ПЦ «Ризографіка», 2005. 616 с.
11. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревизор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831-1863). К. : ІНТЕЛ, 1996. 421 с.
12. Казаченок О. А. Российско-ватиканское согласование вопросов русификации дополнительного богослужения римско-католической церкви (на примере Минской губернии). Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Серыя 3, Гісторыя. Філасофія. Псіхалогія. Паліталогія. Сацыялогія. Эканоміка. Права. Мінск : БДУ, 2004. № 3. С. 12–15.
13. Спічаков Л. А. Православие и римское католичество на западной окраине России. М. : Общество истории и древностей Рос. при Моск. ун-те, 1872. 24 с.

REFERENCES

1. Zhelezniak N.A. Poniattia derzhavnoi pravovoi polityky ta yii zahalna kharakterystyka. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Kyievo Mohylianska akademiia». 2003. № 8. S. 8–14.
2. Andrusiak T. H. Ukrainska pravova dumka v Halychyni (pershi desiatylittia XIX st.). Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Vyp. 21: Scripta manent. Yuvileinyi zbirnyk na poshanu B. Yakymovycha. Lviv : In-t ukrainoznavstva NANU, 2012. S. 115-122.
3. Zakonopolozheniia i pravitel'stvennye rasporjazheniia do rimsko-katolicheskoi cerkvi v Rossii odnosjashiesja: so vremeni carej Petra i Ioanna Alekseevichej s 1669 po 1867 god vključitel'no. Sostavleny v Vil'ne pri upravlenii glavnogo nachal'nika Severo-Zapadnogo kraja. Vil'no : Tip. A.K. Kirkora, 1868. 616 s.
4. Polishchuk Yu. M. Natsionalni menshyny Pravoberezhzhia Ukrainy u konteksti etnichnoi polityky Rosiiskoi imperii (kinets XVIII – pochatok XX st.). K. : IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2012. 432 s.
5. Smolii V. A. Vozziednannia Pravoberezhnoi Ukrainy z Rosiieiu. K. : Nauk. dumka, 1978. 192 s.
6. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. Sobr. 1 : 1649 – 12 dek. 1825. V 45 t. SPb. : Tip. Sobstv. E.I.V. Kanceljarii, 1830.
7. Belogolov I. M. Akty i dokumenty, odnosjashiesja k ustrojstvu i upravleniju rimsko-katolicheskoi cerkvi v Rossii. T. 1 (1762–1825 gg.). Pg., 1915. 483 s.
8. Bilousov Yu. Kyivsko-Zhytomyrska rymo-katolytska yeparkhiia : istorychnyi narys. Zhytomyr : [b. v.], 2000. 314 s.
9. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. Sobr. 2 : 12 dek. 1825 – 28 fevr. 1881. V 55 t. SPb. : Tip. Sobstv. E.I.V. Kanceljarii, 1830–1884.
10. Shcherbak N. O. Natsionalne pytannia v politytsi tsaryzmu u Pravoberezhnii Ukraini (kinets KhVIII – pochatok KhKh stolittia). K. : PTs «Ryzohrafika», 2005. 616 s.
11. Bovua D. Shliakhtych, kripak i revizor. Polska shliakhta mizh tsaryzmom ta ukrainskymy masamy (1831-1863). K. : INTEL, 1996. 421 s.
12. Kazachenok O.A. Rossijsko-vatikanskoe soglasovanie voprosov rusifikacii dopolnitel'nogo bogosluzhenija rimsko-katolicheskoi cerkvi (na primere Minskoj gubernii). Vesnik Belaruskaga dzjarzhaunaga universitjeta. Seryja 3, Gistoryja. Filosofija. Psihologija. Palitalogija. Sacyjalogija. Jekanomika. Prava. Minsk : BDU, 2004. № 3. S. 12–15.
13. Spichakov L.A. Pravoslavie i rimskoe katolichestvo na zapadnoj okraine Rossii. M. : Obshhestvo istorii i drevnostej Ros. pri Mosk. un-te, 1872. 24 s.